

~~У пропонованій статті, звичайно, не можна висвітлити усіх (навіть, головних) здобутків вельми багатогранної та надзвичайно активної (попри вже немолодий вік) діяльності Тараса Івановича Максим'юка. Хочеться побажати йому міцного здоров'я, щастя та подальших успіхів на його творчих нивах. В тому числі і на ниві збирання козацьких пам'яток, вивчення та популяризації минулого українського козацтва.~~

~~Taras Goncharuk, Anatoliy Mysechko~~

~~Problems of Ukrainian Cossacks in the collections of local lore investigator Taras Maksimyyuk~~

~~Article is devoted to the famous Odessa collector and ethnographer Taras Maksimyyuk, which in 2013 celebrated its 70th anniversary. The article contains a short biographical sketch of T.Maksimyyuk. It has been characterized the main directions of research and popularization activities of T.Maksimyyuk. Special attention is paid to the Exhibition of the collection of T.Maksimyyuk and his publications on the history of the Ukrainian Cossacks. In particular, it has been paid the analyzes and publications by T.Maksimyyuk, A.Zhdaha's cards, autographs of D.Yavornitskii etc.~~

~~Key words:~~ ~~Taras Maksimyyuk, cards, collections, Cossacks.~~

~~Тарас Гончарук, Анатолій Мисечко~~

~~Проблематика українського козацтва в колекціях краєведа Тараса Івановича Максим'юка~~

~~Стаття посвячена відомому одеському колекціонеру і краєведи Тарасу Максим'юку, якому в 2013-го. исполнилось 70 лет. В ней статье содержится короткий биографический очерк Т. Максим'юка и характеризуются главные направления его научной и популяризаторской деятельности. Особое внимание в статье уделено выставкам экспонатов коллекции Т. Максим'юка и его публикациям, посвященным истории украинского казачества. В частности рассматриваются исследования и издания Т.Максим'юком открыток Аморосия Ждахи, автографа Дмитрия Яворницкого и др.~~

~~Ключевые слова:~~ ~~Тарас Максим'юк, открытки, коллекции, казачество.~~

~~Рецензент:~~ ~~О.А.Бачинська, д-н., профессор (Одесский национальный университет имени И.И.Мечникова)~~

ТОПОСТУДІЇ

УДК 911.3:796.5

Олена Бачинська, Дмитро Мацюк
СУЧАСНА БРАЙЛА (РУМУНІЯ) І КОЛИШНІ ЗАПОРОЖЦІ:
ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ І ЗАЛИШКИ ТОПОГРАФІЇ

У статті йдеться про перебування в місті-фортеці Браїла задунайських запорожців на початку XIX ст. З'ясовано відображення цих подій в писемних джерелах та відсутність даних про них у музеях та сайті сучасного міста Браїла. На сьогодні свідками історичних подій початку XIX ст., в яких брали участь козаки, залишились мечеть на території колишньої фортеці, що перетворена на православний храм Святих Архангелів Михаїла та Гавріїла (Biserica «Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril»), забудова сучасного міста за топографією фортеці та узбережжя Дунаю.

Ключові слова: Браїла, задунайські запорожці, козацтво.

Сучасне місто-порт Браїла, розташоване на живописному узбережжі Дунаю. Невелике місто – центр однойменного повіту Румунії має давню історію. Наприкінці XVIII – початку XIX ст. воно було потужною фортецею, що обнесена двома валами та двома ровами, фортецю та передмістя оточував ретраншемент з обох сторін, який протягнувся до Дунаю. В цей період територія пониззя Дунаю належала Османській імперії. Найбільшого стратегічного значення фортеця Браїла набувала під час російсько-турецьких війн, внаслідок того, що заважала здійсненню операцій російської флотилії на Дунаї, просуванню російських військ до Балканського півострова. В Браїлі та сусідніх з нею фортецях Тульча, Мачин, Галац, Бабадаг управляли османські паші та назирі (коменданти). На початку XIX ст. назирям цих фортець підпорядковувались за необхідності українські козаки, які проживали в Добруджі та Буджаку, ці козаки відомі в історичній літературі під назвою «задунайські» або «турецькі» запорожці.

Задунайські запорожці оселились у Буджаку та Добруджі після зруйнування російськими військами Нової Запорозької Січі в 1775 р. Вони отримали дозвіл султана оселитися в Османській імперії й на території Добруджі заснували Січ у с. Катирлез. Через конкуренцію за дунайські рибні промисли з російськими козаками-некрасівцями, які також проживали на цій території, Січ у с. Катирлез була зруйнована. Внаслідок таких подій задунайці змушені були перебратися до Браїли під захист назиря. Про це збереглося чимало свідчень, як російських розвідників, так і самих козаків.

З початком російсько-турецької війни 1806-1812 рр. мобілізовані частини турецьких запорожців знаходились під загальним керівництвом браїльського назиря Ахмет-паші і безпосереднім керівництвом кошового отамана Гната Коваля, місцем перебування якого була фортеця Браїла. Разом з кошовим отаманом у Браїлі знаходилась старшина, зокрема, писар Данило Білий і духівництво. Можна припустити, що в Браїлі знаходився задунайський Кіш, а Катирлез продовжував залишатися центром задунайців, хоч і не був відновлений як Січ через війну. Вже у листопаді 1806 р. близько двох тисяч запорожців з Ізмаїла були переведені до Браїли. За наказом браїльського назиря стягувались до фортеці й інші задунайські частини, зокрема, з Кілії, Вилкового, Галаца, Бальчика, Мачина.

Поповнення запорозької браїльської залоги проходило не лише централізованим шляхом, але й через вербування окремих осіб, переважно не козацького походження, самими козаками. Зокрема, Прасковій Целіков, кріпак поміщика Сосновського, втік

до Молдавського князівства близько 1778 р., а у листопаді 1806 р. в Ізмаїлі був підмовлений запорожцями і пішов з ними в Браїлу, де записався до Кушчинівського куреня. Інший козак Онисим Губа, походив з поміщицьких селян Полтавської губернії, чотири роки разом з батьком чумакував і з бурлаками зайшов до Аккермана, а потім у Хотин. Після взяття Хотина російськими військами (15 листопада 1806 р.) перейшов до Браїли, де записався в Полтавський курінь. Яків Пономорьов, з державних селян Полтавської губернії, жив заробітками в Одесі, згодом на рибних ловах в Аккермані, дізнавшись про те, що російські війська наступають на Молдавське князівство, перейшов до Браїли, де записався до запорожців, і служив кухарем у Дядківському курені. Серед запорозької команди Браїли були також Дем'ян Куцуба, Федір Бубушук, Кирило Безпалько, Василь Албанець, Іван Веселий, Роман Циганка, Григорій Шаботюк, Іван Кулик, Трофим Малко, Онисим Чапкей, Олексій Янченко, Яків Ісвалчук, Григорій Ткаченко, Іван Щербина, Козьма Герасименко, Степан Бровко, Григорій Лата, Деменко Чернобаїв, Тимофій Громов, Степан Міток, Василь Савченко, Григорій Радюшнюк, Микола Видашенко та ін.

За підрахунками Олександра Ланжерона, який командував корпусом на Дунаї, у фортеці Браїли знаходилося до трьох тисяч задунайців, які могли «завдавати шкоди більш ніж турки і татари», він також наголошував на тому, що лише запорожці знали зручні місця плавання по Дунаю. Про значну кількість задунайців на початку війни, що підтримували браїльського назиря, свідчать й інші дані. Зокрема те, що він воював проти рушццького аяна з 3-4 тисячами запорожців. Отже, російське командування мало вжити всіх можливих заходів, щоб залучити задунайських запорожців на свій бік.

На початку грудня 1806 р. головнокомандуючий російською армією генерал І. Міхельсон запропонував браїльському назирю здатися. Останній відповів, що вкрай здивований такою пропозицією, адже Османська імперія не знаходиться в стані війни з Росією і буде захищати фортецю. Зрозумівши, що Браїлу не можна зайняти так само легко як перед тим Аккерман, Хотин, Бендери, російські війська відступили. Однак головним завданням керівництва російської армії залишалось «розкласти» залогу Браїли, яка незважаючи на втечі з неї козаків, наприкінці 1806 р. нараховувала понад 1500 козаків.

Російське командування постійно зверталось до тих, хто вагався і не наважувався на перехід, використовуючи, як таємні листування, так і офіційні заклики. 13 грудня 1806 р. новоросійський генерал-губернатор Й. де Рішельє таємно

звернувся до Гната Коваля в Браїлі з пропозицією перейти на російській бік, але відповіді не отримав. Розкласти браїльську залогу намагались і через міністерство закордонних справ, зокрема, на прохання російського представника в Дунайських князівствах К.Родофінікіна – господар Волощини К.Іпсіланти спробував залучити задунайців на бік Росії.

12 серпня 1807 р. між Росією та Портою було укладено Слободзейське перемир'я під час якого запорожці Браїли займались рибальством або виконували різноманітні доручення місцевих турецьких чиновників. Після відновлення бойових дій у березні 1809 р. російські війська оволоділи Ісакчею, Тульчею, Бабадагом, Мачином, Ізмаїлом. У 9-10 квітня 1809 р. російські війська під керівництвом князя О. Прозоровського розпочали облогу Браїли. Назир і комендант Браїли Ахмет-ага, за спогадами графа О.Ланжерона, вартий був усієї залоги фортеці. Хоробий до нерозсудливості, розумний, досвідчений у військових хитрощах, гарний партизан, він міг підтримувати відвагу серед своїх військ.

Штурм фортеці був призначений в ніч на 19-20 квітня у складі 8 тисяч солдатів, для обстрілу підійшло 30 баркасів і човнів з Галаца. Штурм виявився досить невдалим і російські війська відступили 7 травня 1809 р.

У листопаді взяти Браїлу вирішив новий головнокомандуючий російської армії князь П.Багратіон. 21 листопада (3 грудня) 1809 р. паша Абдул-Какман підписав капітуляцію Браїли. Задунайські запорожці, які залишились в турецькій армії, з Браїли перейшли до фортеці Руцук.

На жаль, цей епізод з історії українського козацтва не відображений в історичних довідниках з історії Браїли, місцевому музеї та інтернет-сайті міста. Сама фортеця перестала існувати з 30-х років XIX ст. й її розташування можна знайти лише на картах того часу та реконструкції в музеї міста (див. фото с.149). Однак деякі свідки тогочасних подій в місті можна віднайти. Перш за все, це установи релігійні. Мечеть середини XVII ст. і православний (старообрядницький) храм середини XVIII ст. Мечеть знаходилась в центрі фортеці. В 30-х роках XIX ст., щоб уникнути повного знесення, вона була перетворена на православний храм Святих Архангелів Михаїла та Гавріїла (Biserica «Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril»). Серед інших свідків, які дають можливість перенестися в період перебування в Браїлі задунайських козаків – планування міста, що залишило вулиці на площі відповідно до фортечної топографії, та звісно узбережжя Дунаю. Його гарна природа – блакитні води, плавні й острови, вабили запорожців своїми рибними багатствами (див. фото с.149).

Сподіваємось, наша невелика публікація стане поштовхом до вивчення перебування українського козацтва в Браїлі з боку румунських дослідників, і що згодом відобразиться в історичних довідках про це чудове місто.

Відвідання Браїли стало можливим в рамках проведення у 7-10 листопаді 2013 р. в Галаці (Румунія) III-ї Міжнародної наукової конференції «Interente istoriografice romano-ucrainene» (Румуно-українські історіографічні інтерференції), організованою Факультетом історії, філософії та теології Галацького університету «Dunarea de Jos» (Нижній Дунай). У конференції брали участь науковці України, Румунії, Молдови. Виступили з доповідями д.і.н. М.Михайлуца (Одеса), д.і.н. О.Бачинська (Одеса), д.і.н. Н.Діанова (Одеса), д.і.н. В.Кушнір (Одеса), д.і.н. В.Ризеску (Бухарест), д.і.н. Дж.Єнаке (Галац), д.і.н. А.Тулуш (Галац), д.і.н. І.Сава (Кишинів), д.і.н. І.Гумений (Кишинів), д.і.н.Л.Сава (Кишинів), к.і.н. І.Нікульча (Кишинів), к.і.н. М.Тулуш (Галац), к.і.н. Т.Вінцовський (Одеса), к.і.н. Н.Петрова (Одеса), к.і.н.С.Ковальський (Одеса), к.і.н.Ю.Шахін (Одеса), к.і.н.М.Тулуш (Галац), аспіранти та студенти з України та Румунії. Під час дискусій відбувся конструктивний діалог та обмін досвідом наукових досліджень між вченими.

Olena Bachynska, Dmytro Matsuk

***Modern Braila (Romania) and former Zaporozhian Cossacks:
historical memory and the remnants of the topography***

The article is devoted in the fortress city of Braila Transdanubian Cossacks at the beginning of the XIX century. It was revealed the level of reflection of these events to the stay in the written sources and the lack of data of Ukrainian Cossack-Zaporozhian in the museum and at the website of the modern city of Braila. It is shown that the Cossacks were a part of Transdanubia garrison (from a thousand to three thousand people) during the Russian -Turkish war of 1806-1812 under the direct supervision of Kish ataman Ignat Koval and commandant of the fortress Ahmet Pasha. In Braila during 1806-1809 years Cossacks Kish was situated. After the fort was occupied by Russian troops, the Cossacks, crossed to the Russian army, and part of them continued service in the Ottoman army. Today the witnesses of historic events of the XIX century, connected with the Cossacks, remained a mosque in the former fortress, which turned into the Orthodox Church of the Holy Archangels Michael and Gabriel (Biserica "Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril"), development of the modern city according to the topography of fortress and the coast of Danube. We hope our small publication will advance the study of Ukrainian Cossacks stay in Braila by Romanian researchers, and later this new conclusions will appear in historical information about this wonderful city.

Key words: Braila, the Cossacks.

Елена Бачинская, Дмитрий Мацюк

***Современная Браила (Румыния) и бывшие запорожцы:
историческая память и остатки топографии***

Статья посвящена пребыванию в городе-крепости Браила задунайских запорожцев в начале XIX в. Выяснено отображение этих событий в письменных источниках и отсутствие данных об украинских казаках-запорожцах в музее и сайте современного города Браила. Показано, что задунайские запорожцы

до стор. 144-148

План фортеці Браїли
Музей м. Браїли

Мечеть колишньої фортеці Браїла, що перетворена на
православний храм Святих Архангелів Михаїла та Гавріїла
(Biserica "Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril"). Фото 2013 р.

III-я Міжнародна наукова конференція
"Interente istoriografice româno-ucrainene"
(Румуно-українські історіографічні
інтерференції). Галац, Румунія.
7-10 листопада 2013 р.

составляли часть гарнизона крепости (от тысячи до трех тысяч человек) в во время русско-турецкой войны 1806-1812 гг. под непосредственным руководством кошового отамана Игната Ковалю и коменданта крепости Ахмет-паши. В Браиле на протяжении 1806-1809 гг. находился Кош запорожцев. После того, как крепость была занята русскими войсками, часть казаков перешла в российскую армию, а часть продолжила службу в армии Османской империи. Сегодня свидетелями исторических событий начала XIX в., в которых принимали участие казаки, остались мечеть на территории бывшей крепости, которая превращена в православных храм Святых Архангелов Михаила и Гавриила (Biserica «Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril»), застройка современного города по топографии крепости и побережье Дуная. Надеемся, наша небольшая публикация станет толчком к изучению пребывания украинского казачества в Браиле со стороны румынских исследователей, что впоследствии отразится в исторических справках об этом замечательном городе.

Ключевые слова: Браиле, задунайские запорожцы, казачество.

Рецензент: М.І. Михайлуца, д.і.н., зав. кафедрою українознавства, історико-правових та мовних дисциплін (Одеський національний морський університет)

УДК 911.3:796.5

Володимир Полторац

«ЗАХІДНА ЧОРНОМОРІЯ»:

ВИЛКОВО – ТУЛЬЧА – ВАРНА – БУРГАС – СТАМБУЛ

В статті розглянуто місця формування та перебування козаків Оттоманського війська, створеного відомим Михайлом Чайка-Чайковським, (Мехмед Садиком). Вони створюють, на думку автора, Західну Чорноморію – ланцюг, що тримав вкупі середньовічну та модерну добу історії козацтва (на відміну від «Чорноморії Східної», де зароджувалось й існувало козацтво з XV ст.). Вилково (Україна) було центром проживання запорожців та російських козаків-некрасів, які склали основу Оттоманського війська, доведено, що у Вилково Садик-паша сприяв будівництву храму Різдва Пресвятої Богородиці. Тульча (Румунія) – центр керівництва запорожцями та некрасівськими козаками, де перебував М.Чайковський. Варна (Болгарія) – місце дислокації Оттоманських козаків. Бургас (Болгарія) – місто, де М.Чайковський обговорював формування корпусу (війська) Оттоманських козаків з відомим польським письменником А.Мицкевичем. Тут у 1855 р. знаходився табір козацького війська. Стамбул (Туреччина) – столиця, де тривалий час жив і працював Садик-паша, поблизу столиці він заснував два населених пункти, що існують до сьогодні – Полонезької (Адамполь) та Сазлибосна.

Ключеві слова: Михайло Чайковський (Садик-паша), Вилково, Тульча, Варна, Бургас, Стамбул, західна Чорноморія.

Чорне море – козацьке від берега до берега. Від Запорожжя до Кубані, від Дунайських гір і до... Стамбулу. Козацтво оттоманське в межах Османської імперії з 1828 по 1877 рр. – явище мало досліджене істориками, ще менше відомо про його географічне розташування. А тим часом, це явище чорноморської історії загалом,